

РОЗДІЛ VI

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК: 159.923

Корнієнко Інокентій Олексійович,
кандидат психологічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет, м. Мукачево

ЗМІСТ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ У ДИХОТОМІЇ «ЗОВНІШНЄ – ВНУТРІШНЄ»

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми зовнішнього і внутрішнього у психічному світі особистості. Визначено, що опозиція «зовнішнє – внутрішнє» екстраполюється в питання психосоціального розвитку. Проаналізовано різноманітні підходи до розуміння «зовнішнього» і «внутрішнього». Здійснено теоретичний аналіз двох основних координат – «стійкість» і «рух». Розкрито розуміння особистості через місце, яке вона займає в соціальному світі, у суспільстві, через систему зв'язків і відносин. Зазначено, що фундаментальна дихотомія внутрішнього та зовнішнього перманентно притаманна психіці суб'єкта, між зовнішнім та внутрішнім існують складні мережі взаємозв'язків.

Ключові слова: внутрішнє, зовнішнє, свідомість, життєвий простір, життєдіяльність.

Постановка проблеми. Проблема зовнішнього і внутрішнього у психічному світі особистості є фундаментальною проблемою психології [1;7;15]. Можливо навіть стверджувати, що проблема зовнішнє-внутрішнє лежить в основі всіх науково-психологічних проблем. Детальний аналіз ліній розвитку дихотомії зовнішнє-внутрішнє, проведений виявляє той факт, що в багатьох психологічних теоріях дана проблема розглядається не в якості самостійної, а в рамках будь-яких традиційних психологічних проблем [15]. Завдання розробки понять про індивідуальний світ особистості потребує більш пильного розгляду й уточнення змісту цієї дихотомії.

На думку А. Шамне, опозиція «зовнішнє – внутрішнє» екстраполюється в питання психосоціального розвитку в різних аспектах: зовнішнє – внутрішнє у структурі особистості та її самосвідомості (структурно-функціональний аспект); детермінація – самодетермінація у системі соціопсихічного рівня детермінації (причинності) та регуляції поведінки (регулятивно-функціональний аспект); особливості генези утворень ціннісно-мотиваційної сфери(феноменологічний аспект) [21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нашому дослідженні використаємо визначення «зовнішнього» і «внутрішнього», представлені в роботі О. Шорохової, адже саме воно найбільше відповідає традиційним поглядам на це питання. На думку вченої, внутрішнє особистості складають індивідуальні особливості вищої нервової діяльності, потреби й настанови людини, почуття й здатності, система навичок, звичок і знань, які містять як індивідуальний досвід людини, так і досвід всього людства [21, с.30]. Іншими словами, внутрішнє є складовою психологічної характеристики особистості, або її інтраіндивідуальною структурою [9].

Зовнішнє, як зазначає О. Шорохова, у широкому розумінні цього слова – предмети і явища оточуючої дійсності, перетворена людиною природа, суспільство і культура в найширшому розумінні, разом зі зв'язками і відносинами. Крім того, до складу зовнішнього слід включати й соматичний стан організму [21]. Але такого визначення недостатньо для конкретного аналізу. Тому необхідною постає конкретна диференціація різних сторін зовнішнього: зовнішніх обставин, середовища в цілому й власне умов життя й діяльності людини. Тобто, «зовнішнім» є соціальне середовище. В цьому середовищі виділяється деяка сфера, тісніше й безпосередньо пов'язана з життям конкретної індивідуальності (у даному розумінні, те, що детермінує її психічні процеси й особистість) – «власне умови життя й діяльності людини». Тут, по суті, мова йде про традиційний для психології радянського періоду відомий поділ середовища на макро- і мікросередовище. Хоча макросередовище є об'єктивною даністю, бо не залежить від зусиль людини, на протилежність мікросередовища, яке частково зазнає впливу від активності людини, але і те, й інше залишається зовнішнім стосовно

особистості. В той же час, деякі психологи не вважають соціальне середовище та суспільні відносини зовнішнім, адже вони існують саме в життєдіяльності людей, у тому числі й індивідуальній [2, с.259].

Істотне доповнення до розуміння функціональної семантики поняття «зовнішнє-внутрішнє» зроблено К. Абульхановою-Славською. Характеризуючи категорію життєдіяльності, автор вводить дві основні координати – «стійкість» і «рух», – які можна співвіднести із просторово-часовими координатами буття особистості і розглядати в плані «зовнішнього» і «внутрішнього»: історичний, об'єктивний «зовнішній» час людського життя доповнюється особистісним або психологічним, «суб'єктивним», «внутрішнім» часом [2]. «Внутрішній» простір людського буття – те соціальне «середовище», той світ, з яким людина перебуває в прямому контакті, у безпосередній взаємодії. В.Е. Чудновський пропонує термін «мале середовище» для позначення цього простору. «Мале, на відміну від великого середовища, є скоріше проявом внутрішнього, тобто такого, що постійно відтворюється особистісними особливостями людини» [20, с.23]. І цей «внутрішній» соціальний простір є найближчим до особистості, найбільш тісно з нею зв'язаний, утворює певною мірою навіть єдине ціле з нею, «зчеплене» з її індивідуальними особливостями [20, с.21] і створюване через її власну активність. За У. Джеймсом, особистість та оточуюче її середовище зростаються, і та частина середовища, фізичного і соціального, що перебуває в найближчій відстані до людини, майже невіддільна від неї, називається «фізичною особистістю». Слідом за У. Джеймсом, підняті проблеми детально досліджувались у багатьох психологічних школах, і багато із цих проблем цікавлять дослідників і дотепер. Одна із таких актуальних проблем по-справжньому глибоко осмислюється лише останнім часом, а саме: проблема «розширення» особистості за рахунок оточуючого її середовища [7, с. 81].

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз проблеми «зовнішнього» і «внутрішнього» у психічному світі особистості та розкрити розуміння особистості через місце, яке вона займає в соціальному світі, у суспільстві, через систему зв'язків і відносин.

Результати дослідження. Навряд чи можливо стверджувати, що вся сукупність існуючих суспільних відносин включена в життєдіяльність особистості. Життєдіяльність конкретної особистості «розгортається», «перебігає» головним чином у її мікросередовищі, й лише опосередковано включається у макросередовище. Виходить, що тоді мікросередовище не є цілком і повністю зовнішнім. Це – перше протиріччя, що виникає при аналізі проблеми зовнішнього й внутрішнього через поняття середовища: зовнішнє є те, що породжене внутрішнім, є його проявом або продуктом, зафіксованим у знаках чи матеріальних предметах.

Зовнішнім є простір людського буття, в якому вона народжується, простір, який склався історично, через конкретну організацію суспільства, систему суспільних відносин, соціально-історичний спосіб життя, як «простір вибору, об'єктивно заданий, в тому або іншому індивіді» [6, с.259]. Такий спосіб життя, спосіб існування формує рівень соціотипової поведінки особистості, регульованої соціальними нормами, еталонами, зразками, характерними для даної соціально-історичної спільності, культури [5]. Таким чином, людина більшою мірою виступає як об'єкт впливу існуючої соціальної системи.

Саме для цього соціального простору конкретна індивідуальна людина (не «сукупний» суб'єкт, не «родова» людина, не люди «взагалі», а людина реальна) є «відправною точкою всієї системи координат» [7], тут внутрішнє виступає як причина, а зовнішнє – як умови, як обставини.

Інша суперечність виникає при аналізі питання через поняття особистості. Як відзначав американський психолог, автор теорії особистості У. Джеймс, особистість і навколишнє її середовище є інтегральним цілим. На його думку, важко розмежувати власне людину і те, що вона називає своїм. Почуття і вчинки, що виникають стосовно деяких приналежних особі об'єктів у значній мірі подібні до почуттів і вчинків стосовно себе. Доречно припустити, що один і той самий предмет іноді розглядається як частина особистості, а іноді – начебто в нас немає з ним нічого спільного. Втім, у найширшому розумінні особистість складає все те, що вона може назвати своїм: не тільки її фізичні й особистісні якості, але також її власність: одяг, будинок, подружній партнер, діти, прашури, друзі, її репутація й робота – усе це викликає в ній аналогічні почуття» [7, с. 81].

Розширення Я – одна з семи стадій розвитку проприума у теорії особистості Олпорта, протягом яких розвиваються проприотичні функції, а результатом їх остаточного закріплення є сформоване Его. Розширюючи ідеї У. Джеймса щодо особистості, Г. Олпорт включає в проприум вищі цілі, смисли, моральні настанови людини, тобто її аспекти особистості, які утворюють її внутрішню єдність і те, що може бути назване надбанням, або, почуттям «власного нам». Основним у розвитку проприума Олпорт вважав суспільство, хоча і вважав, що риси можуть опосередковано впливати на формування тих чи інших особливостей проприума [7, с. 186]. Таке розширення починається з 4-6-річного віку, і відбувається за рахунок ідентифікації себе з об'єктами, які належать людині і є важливими для неї. За Олпортом, розширення меж «себе» починається в міру того, як з'являється усвідомлення, що не лише їх власне фізичне тіло є їхньою власністю, але також і певні елементи оточуючого їх світу, разом з людьми. Протягом цього періоду діти навчаються осягати значення «мого». Разом з цим вони починають ревно відстоювати свою власність: це мій м'яч», «мій власний ляльковий будиночок», моя мама, моя сестра, мій дід, моя собака. Власність розглядаються як складові частини «себе», і їх необхідно не втратити й охороняти, особливо від зазіхань іншої дитини [7, с.251]. Надалі, дорослішаючи, виникає ідентифікація із групою, сусідами й націями, зростає їхня важливість. Згодом процес его-розширення може проходити через розвиток прихильності й інтересів, зосереджених на абстрактних ідеях, моральних і релігійних цінностях. Дійсно, зрілість, очевидно, характеризується діапазоном і ступенем почуття прихильності людини абстрактним ідеалам» [3, с.178].

Інші теоретики психології теж неодноразово описували явища «розширення» особистості завдяки середовищу [14; 17]. Так, Б.Ф. Поршнев, спираючись на дослідження Леві-Брюля про первісне суспільство, пише, що неможливо сформувати уявлення про людину, відокремлюючи її від речей, прикрас, одягу, житла тощо. Так само, як не можна відділити її з певного географічного простору, із системи родинних і інших відносин. Нанести шкоду одному з цих елементів рівноцінно зашкодити власне людині, її тілу, іншими словами «я» тут дуже широко розтягнуте, і тим самим воно майже відсутнє [14, с. 190-191].

Факт «зрошення» особистості й середовища, їх взаємопроникнення одне в одного розкривають дослідження із психології середовища, яка вивчає взаємозв'язки між змінними середовища і різними психологічними характеристиками людини, її поведінкою. Найближчому фізичному оточенню людини притаманні наступні функції: середовище «розширює» межі особистості, також опосередковує людину та її соціальне оточення, регулюючи відносини між ними [12]. Особистість ототожнює себе із цим середовищем, включає його у своє Я.

Крізь призму аналітичного розгляду О.Ш. Тхостовим проблеми межі зовнішнє-внутрішнє, особливу увагу зосереджено на неоднозначності, рухливості меж, віддільної частини Я від не-Я, об'єкта від суб'єкта [17]. На підтвердження, автор використовує приклад з феноменом зонда, який можна знайти у О.М. Леонтьєва, Н. Бора, але який був вперше описаний ще Аристотелем за назвою «палиця сліпого». Його суть полягає в наступному: коли сліпий обмацує поверхню своїм ципком, а хірург за допомогою зонда намагається знайти в рані кулю, відбувається дивна річ: їх відчуття локалізуються не на межі рука-зонд (як має бути, бо зонд – стороннє тіло, а рука частина тіла, і зонд через зусилля, тиск діє на шкірні рецептори, тобто відчуття повинно бути локалізовано саме на межі тіла), а парадоксальним чином на кінцівку зонд-об'єкт. Це парадоксальна річ, бо виявляється, що дистантарецептор включається в конфігурацію тіла, стаючи його продовженням [17, с.3], і, по суті справи, відчуття зміщуються за межі власного тіла й переносяться на зовнішній об'єкт.

Беручи за основу описаний вище феномен, автор виокремлює дихотомію «свого» й «чужого», як «прозорого» (невидимого) – «непрозорого» (відчутного, «стійкого»), «передбачуваного» (зрозумілого, знайомого) – «непередбачуваного» (неясного, незнайомого). Коли світ стає своїм, зменшується його щільність, адже світ розчиняється в суб'єктові, що просуває свою межу назовні. Як пише автор, світ зовнішніх речей поступово зникає, стає непомітним. Людина перестає чути й відчувати організацію свого життя, рідного міста, запахи й звуки, що раніше були знайомим, зручний і звичний одяг і навіть інших, знайомих і звичних їй людей тощо [17, с. 4-5]. Людське тіло може міняти свою розмірність за рахунок включення в нього сторонніх частин, таким чином виступаючи місцем зустрічі суб'єкта й світу, «свого» і «чужого». Але таке розширення можливе лише за умови, що сторонні частини увійдуть у межу тіла (наприклад, зонд, добре освоєний протез та ін.) і не будуть об'єктивуватися» [17, с.67]. В самому ж визначенні «мое тіло», наголошує автор, підкреслюється його подвійність: одночасна приналежність/неприналежність суб'єктові: «тіло – це не цілком Я, тому що для чого б тоді його виділяти, і в той же час мое, тобто не цілком чуже. Значна частина обмежень, що накладаються на тіло, засвоюється суб'єктом «розчиняючи» жорстку конструкцію організму-об'єкта й залишаючи лише його скорочену, «перетворену» частину, яку я й називаю – «мое тіло» [17, с.68].

У подібному ракурсі ідея цілісності організму й середовища, відсутності чіткої межі між ними є головною для гештальт-психотерапії [3]. На це ж явище звертає увагу й Дж. Гібсон, засновник теорії екологічного підходу: можливість прикріплювати що-небудь до тіла дозволяє зробити припущення стосовно рухливості межі між тваринами та навколишнім світом, яка не завжди проходить поверхню шкіри. Враховуючи цей факт, неможливо абсолютно протиставляти «об'єктивне» і «суб'єктивне». Одяг людини на її тілі перестає бути частиною навколишнього середовища, і стає частиною її тіла [1, с. 124].

Інші вчені (Б.Г. Ананьєв, О.Ф. Лазурський О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, В.М. М'ясищев, А.В. Петровський, В.А. Петровський та ін.) розкривають поняття особистості через місце, яке вона займає в соціальному світі, у суспільстві, через систему зв'язків і відносин із цим світом «Пізнавати особистість людини – значить досліджувати її місце, позицію в системі, яка є системою суспільних зв'язків, спілкувань, які відкриваються їй» [4]. Важливо звернути увагу на те, що позиція особистості у світі

розуміється не як точка в системі соціальних зв'язків, а, скоріше, як «багатомірний простір, виміри якого відповідають певним видам суспільних відносин», і яке є специфічним для кожної особистості. Тобто, різні види відносин мають різну «вагу» у житті кожної особистості й, разом з тим, «простір відносин» відбивається в «суб'єктивному світі» особистості та її психологічних властивостях як єдине ціле» [7]. У цих визначеннях особистість перебуває поза межами внутрішнього, занурюючись в зовнішній «об'єктивний» світ як «простір відносин», наділений індивідуальністю, своєрідністю.

Таким чином, подібно до аналізу проблеми зовнішнього і внутрішнього з «боку середовища», розгляд проблеми «з боку особистості» також містить ряд протиріч: те, що належить зовнішньому середовищу не завжди є таким для особистості, багато чого із цього середовища вона містить у собі, робить внутрішнім. Звідси випливає, що визначення понять «зовнішній» і «внутрішній» прийнятне лише в рамках виділеної для аналізу системи, без виходу за її межі [16].

Для психології визначення цих понять носять принципово важливий характер, позаяк мають безпосередній стосунок до її предмета, а цим предметом, як відомо, у свій час ставало, то внутрішнє, то зовнішнє. На думку В. Зінченко й Є. Моргунова, ця дихотомія в міру розвитку психологічної наук стає все більш умовною. Беручи за основу ідею перетвореної форми М. Мамардашвілі, автори пропонують перейти від традиційних понять зовнішнього й внутрішнього до понять зовнішньої й внутрішньої форми. В результаті опозиція об'єктивного й суб'єктивного знімається, утворюючи єдиний об'єкт дослідження. «Перетворені форми – це не просто видимість, – пишуть автори – а внутрішня форма видимості, тобто стійке ядро, яке й відтворюється» [8].

Перефразовуючи вище сказане, суб'єкт створює особливу суб'єктивну реальність, «квазіпредметне вимірювання буття», включене до реальної, незалежної від суб'єкта дії світу [12; 13; 15]. Таке включення відбувається завдяки активній взаємодії людини зі світом [12].

Тож, світ людини створюється її діяльністю, і тому не може бути світом речей, а є світом предметів, які, на противагу речам, мають двоїсту природу: існують і незалежно, і як образ предмета [9]. Предметність світу означає, що речі і явища існують у людському світі не тільки «у собі» і «для себе» як якісь об'єктивно існуючі матеріальні об'єкти, але й «для іншого», «для нас» і «для мене», набуваючи, суб'єктивного виміру, і відбиваючись у людській свідомості у формі значень і змістів.

Принцип предметності знімає дихотомію зовнішнього-внутрішнього, вони стають взаємозалежними компонентами цілісного світу людини, світу як індивідуально-значеннєвого простору. Таким цілісним світом для людини є не «середовище» або світ «взагалі», а його життєвий світ [6].

Все вищевикладене показує, що традиційні погляди на поняття зовнішнього і внутрішнього, коли «внутрішнє» пов'язується із психічним і суб'єктивним, а «зовнішнє» – із середовищем, «нарколішнім», об'єктивним містить у собі протиріччя. По-перше, частина середовища, в якій здійснюється безпосередня життєдіяльність людини, не є для неї «зовнішньою», оскільки створюється в результаті активної діяльності людини. По-друге, багато феноменів, описаних в психології, свідчать про неоднозначність, мінливість меж між особистістю й середовищем, Я і не-Я, внутрішнім і зовнішнім. Зовнішнє може «розчинятися», зникати у внутрішньому, «зливатися» з ним. Не все, що належить зовнішньому середовищу, є зовнішнім для особистості, багато чого із цього середовища вона містить у собі, робить внутрішнім, частиною себе. Подвійність зовнішнього-внутрішнього знімається принципом предметності, через який «зовнішнє» і «внутрішнє» стають взаємозалежними компонентами цілісного світу людини, якими є не «середовище» або світ «взагалі», а саме життєвий світ особистості.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Узагальнюючи, зазначимо, що фундаментальна дихотомія внутрішнього та зовнішнього перманентно притаманна психіці суб'єкта, до того ж внутрішнє та зовнішнє пов'язані між собою за принципом антиномії, тобто цілком реальною є єдність цих протилежних інстанцій. Безперечно, між зовнішнім та внутрішнім існують складні мережі взаємозв'язків, які досить часто просто не усвідомлюються суб'єктом, оскільки процес їхнього формування відбувався позадосвідним шляхом. Слід відзначити, що насамперед змістово-процесуальна суть формування зовнішнього та внутрішнього зумовлена проблемою інтеріоризації та екстеріоризації, і, по суті, є як помітним для суб'єкта, так і водночас прихованим для нього. Взаємодія різноспрямованих потенцій та видів енергії в єдиній дії зумовлює синергійність зовнішнього і внутрішнього, внаслідок чого синергія забезпечує два зустрічні процеси: об'єктивування суб'єктивного і суб'єктивацію об'єктивного. Якраз у такій дихотомії «зовнішнє» – «внутрішнє» і відбуваються як трансформації, так і реалізаційні інтенції життєвого простору особистості. Поняття життєвого світу особистості буде розглянуто нами в подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Наука, 1980. – 335 с.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – Л.: ЛГУ, 1968. – 339 с.
3. Арьшева А.П. Конституциональная репрезентация как психологический фактор оптимизации копинг-поведения личности: дисс. кандидата психол. наук: 19.00.01 / Арьшева Александра Петровна. – Красноярск, 2009. – 182 с.
4. Асмолов А.Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа / А.Г. Асмолов. – М.: Смысл, 2001. – 416 с.
5. Бобнева М.И. Социальные нормы и регуляция поведения / М.И. Бобнева. – М.: Наука, 1978. – 311 с.
6. Гибсон Дж. Экологический подход к зрительному восприятию / Дж. Гибсон. – М.: Прогресс, 1988. – 464 с.
7. Джеймс У. Психология / У. Джеймс. – М.: Педагогика, 1991. – 368 с.
8. Зинченко В.Г. Проблема объективного метода в психологии / В.Г. Зинченко, М.К. Мамардашвили // Вопросы философии. – 1977. – № 7. – С. 109-125.
9. Зинченко В.П. Человек развивающийся. Очерки российской психологии / В.П. Зинченко, Е.Б. Моргунов. – М.: Тривола, 1994. – 301 с.
10. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Изд-во политической литературы, 1977. – 303 с.
11. Максименко С.Д. Психология внутреннего мира / С.Д. Максименко // Развитие личностной активности: теоретические аспекты : сб. науч. пр. / за ред. С.Д. Максименко. – К.: Міленіум, 2005. – С.3–32.
12. Михайлов Д. К анализу сращенности субъекта и среды / Д. Михайлов // Психология и архитектура: Тез. конф. в Лохусалу. – Таллин: ЭОП СССР, – Ч. 1. – С. 44-48.
13. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды / Гордон Олпорт / [Пер. с англ. Л. В. Трубицыной и Д. А. Леонтьева]; под общ. ред. Д. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2002. – 461 с.
14. Поршнев Б.Ф. Социальная психология и история / Б.Ф. Поршнев. – М.: Наука, 1979. – 232с.
15. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003. – 512 с.
16. Слободчиков В.И. Проблемы становления внутреннего мира человека / В.И. Слободчиков // Вопросы психологии. – № 6, 1986. –

С. 14-22.

17. Тхостов А.Ш. Психология телесности / А.Ш. Тхостов. – М.: Смысл, 2002. – 287 с.
18. Хейдметс М. Психология среды: становление и поиск / М. Хейдметс // Тенденции развития психологической науки. – М.: Наука, 1989. – С. 242-254.
19. Чудновский В.Э. К проблеме соотношения «внешнего» и «внутреннего» в психологии / В.Э. Чудновский // Психологический журнал. – Т.14, №5. – С. 3-12.
20. Чудновский В.Э. Проблема субъективности в свете современных задач психологии воспитания / В.Э. Чудновский // Вопросы психологии. – №4. – 1988. – С.15-25.
21. Шамне А.В. Особистість та суб'єкт у контексті проблеми детермінант психічного розвитку / А. В. Шамне // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Київ, 2013. – Том. 11. – Вип. 7. – Частина 2. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2013. – С. 497-507.
22. Шкопоров Н. Психологическое пространство личности и гипотеза проникновения в среду: теоретический анализ / Н.Шкопоров // Социально-психологические основы средообразования: Тез. конф. в Локса. – Таллин: ЭООП ССР, 1985. – С. 106-108.
23. Шорохова Е.В. Принцип детерминизма в психологии // Методологические и теоретические проблемы психологии / Е.В. Шорохова. – М.: Наука, 1969. – С. 9-56.

В статье осуществлен теоретический анализ проблемы внешнего и внутреннего в психическом мире личности. Определено, что оппозиция «внешнее – внутреннее» экстраполируется в вопрос психосоциального развития. Проанализированы различные подходы к пониманию «внешнего» и «внутреннего». Осуществлен теоретический анализ двух основных координат – «стабильность» и «движение». Раскрыто понимание личности через место, которое она занимает в социальном мире, в обществе через систему связей и отношений. Отмечено, что фундаментальная дихотомия внутреннего и внешнего перманентно присуща психике субъекта, между внешним и внутренним существуют сложные сети взаимосвязей.

Ключевые слова: внутреннее, внешнее, сознание, жизненное пространство, жизнедеятельность.

Theoretical analysis of the problem of external and internal in the psychic world of personality is carried out in the article. It is determined that the opposition «external – internal» is extrapolated to the issues of psychosocial development. Various approaches to the understanding of «external» and «internal» are analyzed. The theoretical analysis of two basic coordinates «stability» and «change» - are carried out, the relation with spatio-temporal coordinates of the person's being in terms of «external» and «internal» is realized. Historical, objective «external» time of human life is complemented by personal or psychological subjective, internal time. The fact of «merging» of personality and environment, on the basis of psychology of the environment, which studies the interrelations between environment variables and various psychological characteristics of a person, its behavior, is revealed and analyzed. The concept of personality is discovered through the place it occupies in the social world, in society, through the system of relationships. It is noted that the fundamental dichotomy of the internal and external is permanently inherent in the psyche of the subject, between the external and the internal there are complex networks of interconnections, which are often simply not realized by the subject, since the process of their formation took place in an inexperienced way.

Key words: internal, external, consciousness, living space, vital activity.

УДК 159.92

Сенько Татьяна Владимировна,
доктор психологических наук, профессор,
Университет Яна Кохановского, Польша

ФАКТОРЫ, ТОРМОЗЯЩИЕ РАЗВИТИЕ СЕМЕЙНОЙ ПСИХОТЕРАПИИ

В статье рассматриваются факторы, тормозящие развитие современной семейной психотерапии. Особое внимание автор обращает, во-первых, на важность изменения собственной точки зрения психолога на семью и ее проблемы в соответствии с изменяющейся семейной ситуацией, и во-вторых, на его умение отказываться от линейного причинно-следственного мышления при проведении диагностической и терапевтической работы с семьей. Также в статье рассматриваются основные проблемы, затрудняющие процесс работы психолога в рамках семейной психотерапии. В заключении автор акцентирует внимание на вопросах, которые являются сегодня наиболее важными для сферы психологической деятельности и деятельности, направленной на подготовку семейных психологов и психотерапевтов.

Ключевые слова: семья, психолог, семейная психодиагностика, семейная психотерапия, тормозящие факторы.

Постановка вопроса. Семейная психотерапия, к сожалению, развивается не так быстро, как этого хотели бы многие специалисты. Это объясняется наличием определенных тормозящих факторов, ограничивающих психотерапевтическую работу с семьей и вызывающих трудности в работе психолога. Рассмотрим их более подробно.

Во-первых, психологические факультеты университетов дают теоретические (в большей степени) и практические (в меньшей степени) знания, которых недостаточно для организации деятельности психолога, ведущего психотерапевтическую работу с семьей, и успешного проведения этой работы.

Во-вторых, нередко приходится сталкиваться с наличием трудностей у самого психолога, работающего в рамках психотерапии семьи. Наиболее важной проблемой является проблема способности специалиста, ведущего работу с семьей,

рефлексировать ситуацию. Очень часто психологи, не имеющие соответствующей квалификации, предпринимают нерелексивные формы воздействия на клиента. Чаще всего, это склонность психолога к идентификации себя со «страдающим» членом семьи. Такая склонность может зависеть:

- а) от биографических причин;
- б) от профессиональной социализации;
- в) от определения профессиональной роли консультанта.

Цель статьи: определить факторы, тормозящие развитие семейной психотерапии.

Результаты исследования. Важно, чтобы психолог мог изменять, в соответствии с изменяющейся ситуацией, свою точку зрения на семью и ее проблемы. В процесс психологической диагностики в рамках семейной терапии должен быть включен не только ребенок, имеющий, например, поведенческие проблемы, но и другие члены семьи (источники информации). Это происходит